

ՀՏԴ 941 (479.243)

Հայ ժողովրդի պատմություն

ՀԵՏԽՈՐՀՐԱՅԻՆ ՏԱՐԱԾՔԻ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՄԱՅՆՔՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱՎՈՐՈՒՄԸ վաչիկ հԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Բանալի բառեր՝ հայկական սփյուռք, հետխորհրդային տարածք, Ռուսաստանի հայ համայնք, Ուկրաինայի հայ համայնք, Բելառուսի հայ համայնք, Թուրքմենստանի հայ համայնք, Ղազախստանի հայ համայնք, Տաջիկստանի հայ համայնք, Ուզբեկստանի հայ համայնք, Վրաստանի հայ համայնք:

Ключевые слова – армянская диаспора, постсоветская территория, община армян России, община армян Украины, община армян Беларуси, община армян Туркмении, община армян Казахстана, община армян Таджикистана, община армян Узбекистана, община армян Грузии

Keywords - Armenian diaspora, the post-Soviet territory, Armenian community of Russia, Armenian community of Ukraine, Armenian community of Belarus, Armenian community of Turkmenistan, Armenian community of Kazakhstan, Armenian community of Tajikistan, Armenian community of Uzbekistan, Armenian community of Georgia

В. Арутюнян

Становление армянских общин постсоветского пространства

В статье рассматриваются изменения, произошедшие в армянской диаспоре после развала СССР, их положительные и отрицательные стороны, создание новых общин и усугубление проблемы сохранения национальной идентичности.

Армянская диаспора, сформированная после геноцида, в ходе десятилетий подверглась некоторым изменениям, обусловленные "демографическими" переменами, происходящими внутри диаспоры. В результате этих изменений сегодня, с одной стороны более остро поставлен вопрос сохранения национальной идентичности, с другой стороны, образуются новые возможности на пути осуществления национальных целей.

V. Harutyunyan

Formation of the Armenian Community of Post-Soviet Space.

The article deals with the changes that occurred in the Armenian diaspora after the collapse of the Soviet Union, as well as their positive and negative sides, the emergence of new communities and the worsening of the problem of the retention of the Armenian identity.

Being a result of the Genocide, the Armenian Diaspora has undergone certain alterations during the decades. They were due to "demographic" changes taking place inside. As a result, the issue of the preservation of national identity is more acute nowadays, and new opportunities emerge on the way of the realisation of national objectives.

Հոդվածում ներկայացված են ԽՍՀՄ փլուզումից հետո հայկական սփյուռքում տեղի ունեցած տեղաշարժերը, դրանց դրական ու բացասական կողմերը, նոր համայնքների կազմավորումն ու հայապահպանության խնդրի սրումը:

Յնդասպանության հետևանք հանդիսացող հայկական սփյուռքը տասնամյակների ընթացքում ենթարկվել է որոշակի փոխակերպման՝ կապված նրա ներսում տեղի ունեցող «ժողովրդագրական» տեղաշարժերի հետ, որոնց հետևանքով այսօր, մի կողմից՝ ավելի սուր է դրված ազգային ինքնության պահպանման հարցը, մյուս կողմից՝ նոր հնարավորություններ են բացվում համազգային նպատակների իրականացման ճանապարհին:

Յնդասպանության հետևանք հանդիսացող հայկական սփյուռքը տասնամյակների ընթացքում ենթարկվել է որոշակի փոխակերպման՝ կապված նրա ներսում տեղի ունեցող «ժողովրդագրական» տեղաշարժերի հետ: Այդ փոխակերպման ըմբռնումը կարևոր նշանակություն ունի ինչպես մարտահրավերներին դիմագրավելու, այնպես էլ ընձեռված հնարավորություններից առավելագույնս օգտվելու տեսանկյունից:

Սույն հոդվածի շրջանակներում նպատակ ենք ունեցել ներկայացնելու ԽՍՀՄ փլուզումից հետո հայկական սփյուռքում տեղի ունեցած տեղաշարժերը, նոր համայնքների կազմավորումը, դիտարկելու այդ գործընթացի դրական ու բացասական կողմերը:

Յնդասպանության հետևանքով սփյուռքի հայկական համայնքներ ձևավորվեցին Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներում՝ Սիրիայում, Լիբանանում, Իրանում, Եգիպտոսում և այլն: Եղեռնից

փրկված հայերի խմբերը հաստատվեցին նաև եվրոպական երկրներում՝ Հունաստան, Բուլղարիա, Ռումինիա, Ֆրանսիա և այլուր, ինչպես նաև Ամերիկայում՝ ԱՄՆ, Կանադա և այլն:

Հետագայում, սակայն, նկատվեց հայերի գաղթ Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներից դեպի Արևմուտք՝ ԱՄՆ, Կանադա, արևմտաեվրոպական զարգացած երկրներ: Այդ մասին է վկայում Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրների հայ համայնքների թվաքանակի շարունակական նվազումը՝ արևմտյան երկրների հայ համայնքների թվաքանակի շարունակական մեծացման հետնապատկերին:

Այսպես՝ եթե 1960-ական թթ. սկզբին ԱՄՆ հայության թվաքանակը կազմում էր մոտ 250 հազար¹, ապա 21-րդ դարի սկզբին այն կազմում է մոտ 1.2 մլն²: Փոխարենը, Մերձավոր և Միջին Արևելքի երկրներում, օրինակ, Սիրիայում, եթե նույն 1960-ական թթ. սկզբին հայերի թվաքանակը կազմում էր մոտ 150 հազար³, ապա նախքան սիրիական վերջին ճգնաժամի սկիզբն այդ թիվը կազմում էր 65-70 հազար⁴:

Ցնդապանությունից հետո հայերի ամենախոշոր տեղաշարժը տեղի է ունեցել 1990-ական թթ.: Այդ ժամանակահատվածում էական փոփոխություններ է կրել հայկական սփյուռքը, մասնավորապես, ԽՍՀՄ-ի փլուզման հետևանքով նախկին խորհրդային հանրապետություններում առաջացած հայկական համայնքներ: Վերջիններիս ներկայացուցիչները մինչև 1990-ական թվականներն ապրել են նույն պետության սահմաններում, և այսօր խիստ տարօրինակ է հնչում, օրինակ, մարշալ Բադրամյանին, Արամ Խաչատրյանին, Օրբելի եղբայրներին, Անաստաս Միկոյանին և բազմաթիվ անվանի մարդկանց, որոնք եղել են խորհրդային պետական ու զորական անձնակազմի, գիտության ու տնտեսության, կրթական գործի և արվեստի ներկայացուցիչներ, կոչել սփյուռքահայեր⁵:

Սփյուռքի վերը նկարագրված փոխակերպումն ունի ինչպես բացասական, այնպես էլ դրական կողմեր:

Գլխավոր մարտահրավերն այս առնչությամբ հայապահպանության խնդրի սրումն է: Հայտնի է, որ հայերը հետխորհրդային տարածքում, սերտորեն ինտեգրվելով իրենց երկրների հասարակություններին, ավելի հեշտ և արագ են կորցնում ազգային ինքնության այնպիսի բաղադրիչներ, ինչպիսիք են մայրենի լեզուն, հաղորդակցությունն ազգային մշակույթին և պատմությանը, ազգային ինքնագիտակցությունը և այլն: Հատկապես սուր է լեզվի խնդիրը, քանի որ Ռուսաստանի, Ուկրաինայի, Բելառուսի, Վրաստանի և այլ քրիստոնյա աշխարհիկ երկրների հայերի շրջանում սերնդեսերունդ ավելի է նվազում մայրենի լեզվին տիրապետողների թիվը: Իսկ նման իրավիճակում «...նրանց հետագա ազգային պատկանելությունը դառնում է անհայտ ու մշուշապատ: Կորցնելով լեզուն և ազգային բնավորության ու հոգեբանության հիմնական գծերը՝ հետզհետե մթազնվում են ազգային ինքնագիտակցությունն ու ազգային շահի գիտակցումը»⁶:

Առկա իրավիճակը, սակայն, մարտահրավերների հետ մեկտեղ ենթադրում է նաև որոշակի հնարավորություններ, որոնցից օգտվելը զգալի օգուտներ կբերի Հայաստանին և Սփյուռքին: Այդպիսի հնարավորություններից կարելի է առանձնացնել երեքը.

- ա) հայկական կապիտալի ձևավորում,
- բ) լոբբիստական գործունեության ծավալում,
- գ) մտավոր ներուժի մեծացում:

Այսպիսով՝ Սփյուռքում տեղի ունեցող «ժողովրդագրական» տեղաշարժերի հետևանքով այսօր մի կողմից ավելի սուր է դրված ազգային ինքնության պահպանման հարցը, մյուս կողմից՝ նոր հնարավորություններ են բացվում համազգային նպատակների իրականացման ճանապարհին:

Այս համատեքստում անդրադառնանք հետխորհրդային տարածքում հայկական համայնքների կազմավորման գործընթացին:

¹ Տես Գասպարյան Ս., Սփյուռքահայ գաղթօջախներն այսօր. մշակութային կյանքի ուրվագիծ, Եր., Հայաստանի պետական հրատարակչություն, 1962, էջ 246:

² Տես «Հայ սփյուռք» հանրագիտարան, Եր., Տիգրան Մեծ հրատ., 2003, էջ 33:

³ Տես Գասպարյան Ս., նշվ. աշխ., էջ 246:

⁴ Տես «Հայ սփյուռք» հանրագիտարան, էջ 508:

⁵ Տես Կարլեն Դալարյան, Հայ Սփյուռքի պատմություն, Երևան, 2004 թ., էջ 174:

⁶ Տես Հակոբյան Ս., Փիլիսոփայության հիմունքներ, Եր., Երևանի համալս. հրատ., 1994, էջ 284:

Ռուսաստանի հայ համայնք: Ըստ պատմական աղբյուրների՝ XI-XII դդ. Հին Ռուսիայի մայրաքաղաք Կիևում գոյություն է ունեցել ոչ մեծաթիվ հայկական համայնք:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Հայաստանում և Արցախում հայ ազգային զարթոնքին զուգահեռ հայկական հասարակական, ազգային-մշակութային, բարեգործական, նրիտասարդական կազմակերպություններ են հիմնադրվել ՌԴ հայաշատ ներքառնասերում, մարզերում և քաղաքներում: Միաժամանակ ընթացել են անքակտելի ներկու գործընթացներ՝ հայկական սփյուռքի կառուցվածքային ձևավորում և Հայաստանյայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու դարավոր իրավունքների վերականգնում ու հոգևոր կյանքի աշխուժացում:

2010 թվականի պաշտոնական տվյալներով՝ ՌԴ-ում բնակվում է մոտ 1.2 միլիոն հայ¹, համաձայն այլ աղբյուրների՝ 2-2.5 միլիոն:

Ռուսաստանի մի շարք շրջաններում գործում են բազմաթիվ կիրակնօրյա դպրոցներ, երգի ու պարի համույթներ, տպագրվում են թերթեր, համայնքների մեծ մասն ունի էլեկտրոնային կայքէջեր և թերթեր: Ռուսաստանի հայ համայնքը մեծ ակտիվություն է ցուցաբերում հայկական եկեղեցաշինության, կիրակնօրյա դպրոցների բացման, մարզական համահայկական խաղերի մասնակցության, ռուսական կենտրոնական և տարածաշրջանային հեռուստաալիքներով հայկական հաղորդումների հեռարձակման գործում:

Ռուսաստանի Դաշնության տարածքում գործում է շուրջ 40 հայկական եկեղեցի: Հայ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցին ՌԴ-ում ունի ներկու թեմ՝ Ռուսաստանի և Նոր Նախիջևանի (թեմի առաջնորդ՝ Եզրաս Եպիսկոպոս Ներսիսյան), Հարավային Ռուսաստանի (թեմի առաջնորդ՝ Եզնիկ Եպիսկոպոս Մովսիսյան): Ռուսաստանի հայ համայնքը հիմնականում համախմբված է «Ռուսաստանի հայերի միություն» կազմակերպության շուրջ (2000 թ.)²: Վերջինս իր մասնաճյուղերն ունի Ռուսաստանի 63 հանրապետություններում, ներքառնասերում և մարզերում:

Ուկրաինայի հայ համայնք: Ժամանակակից Ուկրաինայի տարածքում հայերը բնակություն են հաստատել դեռևս միջնադարում: Պատմականորեն հայերն ապրել են Ղրիմում, Ուկրաինայի արևմտյան ու հարավային հատվածներում և առանձնահատուկ դերակատարություն ու նշանակալի ներդրում են ունեցել Ուկրաինայի արդի իրականության մեջ: Այդ մասին է վկայում հայկական հսկայական պատմամշակութային ժառանգությունը, որի անքակտելի մասն են կազմում բազմաթիվ հայկական եկեղեցիներն ու հուշարձանները: Ըստ 2001 թ. մարդահամարի տվյալների՝ հայերի թիվը մոտ 100 հազար է³: Հայ համայնքի յոթանասուն տոկոսն այժմ կազմում են հետխորհրդային շրջանում Հայաստանից, Վրաստանից, Ադրբեջանից, Միջին Ասիայից և այլ ներկրներից Ուկրաինա գաղթած մեր հայրենակիցները: 1988 թվականից սկսած ուկրաինական գրեթե բոլոր մարզերում հիմնվել են հայկական հասարակական կազմակերպություններ: Ուկրաինայում գործում է հայ համայնքին վերադարձված, վերանորոգված և նոր կառուցված ավելի քան քսան հայկական եկեղեցի:

2001 թվականին Ուկրաինայում հիմնադրվել է համաուկրաինական կառույց՝ «Ուկրաինայի հայերի միություն» կազմակերպությունը, որն իր բնույթով առավելապես համայնքային հասարակական կազմակերպությունների գործունեությունը համակարգող մարմին է: Իրենց ակտիվությամբ աչքի են ընկնում Ղրիմի, Խարկովի, Օդեսայի, Ժիտոմիրի, Լվովի, Կիևի հայ համայնքները: Ակտիվ գործունեություն է ծավալում ՈւՄՀ-ին կից գործող Ուկրաինայի հայ նրիտասարդների միությունը: ՈւՄՀ-ի հովանավորությամբ գործում են բազմաթիվ կիրակնօրյա դպրոցներ, երգի ու պարի համույթներ, տպագրվում են թերթեր: 10 հազար տպաքանակով հրատարակվում է միության ռուսալեզու «Արմյանսկի վեստնիկ» թերթը: ՈւՄՀ-ին կից ստեղծվել է Հայագիտության կենտրոն, հիմնադրվել «Հայագիտական հետազոտությունները Ուկրաինայում» գիտական պարբերական: Ղրիմում Վերածնության միջազգային հիմնադրամի աջակցությամբ իրականացվել է նախագիծ, որի շնորհիվ հայկական բոլոր ճարտարապետական հուշարձանները գրանցվել են, իրականացվել է դրանց մանրամասն նկարագրական և լուսանկարչական փաստագրում:

¹ http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_10.php

² <http://www.sarinfo.org/way/syezd1.shtml>

³ <http://2001.ukrcensus.gov.ua/rus/results/general/nationality/>

Բելառուսի հայ համայնք: Հայ-բելառուսական առնչությունները սկզբնավորվել են XX դ. սկզբին: Հայ համայնքը Բելառուսում պաշտոնապես հիմնվել է 1989 թ.: 2009 թ. մարդահամարի տվյալներով՝ Բելառուսում բնակվում են շուրջ 8,5 հազար հայեր: Հայերն իրենց թվով զբաղեցնում են 6-րդ տեղը՝ բելառուսներից, ռուսներից, լեհերից, ուկրաինացիներից և հրեաներից հետո¹: Բելառուսի հայ համայնքը ներկայացնում է «Հայաստան» կրթական-մշակութային ընկերությունը:

Մինսկի «Հայաստան» կրթամշակութային ընկերությունից բացի՝ Բելառուսում գործում է ևս չորս հասարակական կազմակերպություն՝ Մոգիլյովի «Մասիս» մարզային բարեգործական հայկական հասարակական միավորում (ունի բաժանմունք նաև Բոբրույսկ քաղաքում), Գրոդնոյի հայերի «Մուսալիմ» տարածաշրջանային հասարակական միավորում, Բոբրույսկ քաղաքի «Ուրարտու» հասարակական կազմակերպություն և «Հայ Առաքելական կրոնական համայնք»: Բելառուսում գործում են «Էրեբունի» երգի-պարի ազգագրական, «Անի» ժողովրդական երգի-պարի համույթները: Հրատարակվում են հայկական «Միասին» թերթը և «Անիվ» ամսագիրը:

Թուրքմենստանի հայ համայնք: Թուրքմենստանում հայկական գաղթավայրերի պատմությունը բաժանվում է չորս փուլի. 1881-1917 թթ.՝ հայկական գաղթավայրերի կազմավորում և արագ զարգացում, 1917-1939 թթ.՝ հայ համայնքների իրավական և ազգային-մշակութային ինքնավարության բռնի վերացում, 1939-1991 թթ.՝ հայերի ուժացման քաղաքականության իրականացում, 1991-ից մեր օրերը՝ ազգային կյանքի վերականգնում: 2003 թ. դրությամբ Թուրքմենստանում հայերի թիվը կազմում է մոտ 22 հազար²: Հայերը հիմնականում բնակվում են մայրաքաղաք Աշխաբադում, նաև Մառիում, Թուրքմենբաշիում, Էլոտանում, Թուրքմենաբադում: Թուրքմենստանում հայկական համայնքային կազմակերպություններ չկան: Հայ ակտիվիստների ջանքերով, սկսած 2009 թվականից, երկրի տարբեր քաղաքներում հիմնադրվել են 4 մեկօրյա դպրոցներ:

Ղազախստանի հայ համայնք: 2009 թ. տվյալներով Ղազախստանում բնակվում է շուրջ 25 հազար հայ: Նրանց զգալի մասն ապրում է Ալմաթիում, մյուսները կենտրոնացած են հիմնականում Կուստանայում, Ակտյուբինսկում, Կարագանդայում: 2004 թ. Ալմաթիում ստեղծվել է Ղազախստանի Հանրապետության «Նաիրի» հայկական մշակութային կենտրոնների միությունը, որը միավորում է Ղազախստանի տարածաշրջանների հայկական ազգային կազմակերպությունները: Ղազախստանի քաղաքներում գործում են մի շարք հայկական համայնքային կազմակերպություններ, որոնց թվում են «Վան» ազգային-մշակութային հայկական կենտրոնը (Աստանա), «Էրեբունի» հայկական համայնքը (Կուստանայ), «Ուրարտու» հայկական համայնքը (Ակտոբե), Արևելյան Ղազախստանի «Արարատ» հայկական մշակութային կենտրոնը (Ուստ Կամենոգորսկ), Արևմտյան Ղազախստանի «Նոյան Տապան» հայկական-լուսավորչական միությունը (Ուրալսկ), Հարավ-Ղազախստանյան շրջանի հայկական մշակութային կենտրոնը (Կոկչետավ), «Էրեբունի» հայկական մշակութային կենտրոնը (Կարագանդա), Մագիստաուսկայա մարզի հայկական ազգային մշակութային կենտրոնը (Ակտաու), «Կենտրոն» հայկական մշակույթի կենտրոնը (Պետրոպավովսկ), «Հայրենիք» հայկական համայնքը (Պավլոդար), Հայկական մշակութային կենտրոնը (Տալդի-Կուրգան): Համայնքային կազմակերպություններին կից գործում են կիրակնօրյա դպրոցներ, որտեղ դասավանդվում են հայոց լեզու, հայկական մշակույթ, հայոց պատմություն:

Տաջիկստանի հայ համայնք: Հայ համայնքը Տաջիկստանում ձևավորվել է XIX դարի երկրորդ կեսին, երբ հայեր են եկել Ղարաբաղից, Նախիջևանից, Զանգեզուրից, Պարսկաստանից³: 1990-ական թթ.՝ Խորհրդային Միության փլուզումից հետո, երկրում ստեղծված անկայուն քաղաքական վիճակի հետևանքով, սկսվեց հայերի զանգվածային արտագաղթը Տաջիկստանից: 1994 թ. Տաջիկստանում բնակվում էր 6 հազար հայ, որոնց մեծ մասը կենտրոնացած էր Դուշանբեում: 2003 թ. տվյալներով հայերի թիվը երկրում կազմում էր շուրջ 3 հազար: Դուշանբեում գործում է «Մեսրոպ Մաշտոց» հայկական մշակութային ընկերությունը, որը հիմնվել է 1989 թ.: Համայնքում կարևորվում է Տաջիկստանի

¹ http://belstat.gov.by/upioads/File/GU_demogr/5.8-o.pdf

² «Հայ սփյուռք» հանրագիտարան, Եր., 2003, էջ 205

³ Амирьянц И.А., Григорьянц А.А., Армяне Средней Азии.- Современное развитие этнических групп Средней Азии и Казахстана, М., 1992, ч. 1, с. 157-169.

հայերի զբաղվածության խնդիրը, հայերենի և հայոց պատմության ուսուցման կազմակերպումը, բացվել է կիրակնօրյա դպրոց:

Ուզբեկստանի հայ համայնք: XIX դարի վերջին Ուզբեկստանում կար արդեն ձևավորված հայկական համայնք: 2005 թ. տվյալներով Ուզբեկստանում բնակվում էր շուրջ 75 հազար հայ, որից 50 հազարն ունի Ուզբեկստանի քաղաքացիություն¹: Հայերը հիմնականում կենտրոնացած են Տաշքենդ (30 հազար) և Սամարղանդ (32 հազար) քաղաքներում: Հայկական համայնք կա նաև Անդիժանում:

ԽՍՀՄ փլուզումից հետո Ուզբեկստանի հայերը հնարավորություն են ստացել դրսևորելու իրենց ավանդական ձեռներեցությունը և նախաձեռնությունը: Տաշքենդում, Սամարղանդում, Անդիժանում, Ֆերգանայում և այլ քաղաքներում նրանք հիմնել են առևտրական տարբեր ձեռնարկություններ, բացել սրճարաններ, պանդոկներ, դարձել սնփականաշնորհված գործարանների և ֆաբրիկաների տերեր: Դրա հետ մեկտեղ համայնքում սկսվել է ազգային ինքնագիտակցության զարթոնքը: Ուզբեկստանի անկախության հռչակումից հետո (1991 թ.) հիմնվել են Տաշքենդի Հայ մշակույթի կենտրոնը և Սամարղանդի «Լույս» մշակութային կենտրոնը, որոնք միավորված են Ուզբեկստանի հայ ազգամշակութային կենտրոնի ներքո: Տաշքենդում և Սամարղանդում գործում են հայկական եկեղեցիներ:

Վրաստանի հայ համայնք: Ժամանակակից Վրաստանի տարածքում հայերը բնակվել են վաղնջական ժամանակներից: Ներկայումս Վրաստանում բնակվում է 250 հազար հայ (առանց Աբխազիայի), իսկ ոչ պաշտոնական տվյալներով՝ 350 հազար հայ²: Կենտրոնացած են Թբիլիսիում, Ախալցխայի, Ախալքալաքի, Նինոծմինդայի, Ծալկայի, ինչպես նաև Վրաստանի հարավարևելյան շրջաններում, Աջարիայում: Գործում են 154 հայկական դպրոցներ, եկեղեցիներ, մի շարք գրական, մշակութային, հասարակական-քաղաքական կազմակերպություններ: Լույս են տեսնում «Վրաստան» շաբաթաթերթը, «Փարոս», «Արշալույս», «Ակունք» թերթերը, «Կամուրջ» և «Վերնաստուն» տարեգրքերը: Վրաստանում գործում են «Ծառ Ազնավոր» բարեգործական մշակութային միությունը (1988 թ.), «Ջավախք. ժողովրդական շարժում» հասարակական կազմակերպությունը (1988 թ.), «Վիրք» քաղաքական կազմակերպությունը (1998 թ.) և այլն: 1992 թ. Թբիլիսիում հիմնադրվել է Վրաստանի հայերի միությունը, մինչև 1998 թվականը՝ Վրաստանի հայկական մշակութային բարեգործական ընկերություն: Հիմնական նպատակն է Վրաստանի տարածքում ապրող հայերի համախմբումը, մայրենի լեզվով կրթության, մշակույթի, արվեստի զարգացումը:

Հայկական համայնքներ գոյություն ունեն նաև Լատվիայում (3 հազար հայ), Լիտվայում (2,5 հազար), Էստոնիայում (շուրջ 2 հազար), Դրոգստանում (շուրջ 3 հազար) և Մոլդովայում (շուրջ 8 հազար):

Այսպիսով՝ 1990-ական թթ. սկզբին հետխորհրդային տարածքում ձևավորված հայկական համայնքներն աստիճանաբար իրենց տեղն են զբաղեցնում հայ սփյուռքում և քայլեր են ձեռնարկում ինչպես հայապահպանության, այնպես էլ մայր հայրենիքին օգնելու ուղղությամբ:

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Վլաչիկ Հարությունյան – ԱրԴՀ ասպիրանտ, պատմության ամբիոն

E-mail: vachikharutyunyan@gmail.com

Հոդվածը տպագրության է ներառվել խմբագրական կոլեկիայի անդամ, պ.գ.դ. Վ. Ավանեսյանը:

¹ <http://old1.hayernaysor.am/1360677280>

² «Հայ սփյուռք» հանրագիտարան, Եր., 2003, էջ 545: